

*Р. В. Поворозник,
здобувач, Академія муніципального управління*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РАЦІОНАЛЬНОМУ ВИКОРИСТАННІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Проведено аналіз проблем підвищення якості життя з метою досягнення сталого розвитку. Обґрунтовано етапи подолання еколого-економічної кризи. Проведено оцінку поточного соціо-еколого-економічного стану, враховуючи територіальні особливості розвитку.

The analysis of quality of life issues in order to achieve sustainable development. Grounded steps to overcome environmental and economic crisis. An assessment of current socio-ecological and economic conditions, including the territorial features of development.

Ключові слова: державна політика, екологія, природні ресурси, охорона довкілля, сталий розвиток.

ВСТУП

Діяльність людини є джерелом та причиною взаємозумовленої економічної та екологічної кризи в багатьох регіонах планети. Протиріччя між економікою та екологією існують через певне ставлення людини до оточуючого середовища. Людина намагається пристосувати можливості довкілля до своїх потреб. Головною поєднуючою силою економіки та екології є людина. Вона — двигун економіки, ключова особа у виробництві, економічному обміні та споживанні, але одночасно і продукт економічних відносин та соціальної організації суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням регіонального розвитку в контексті екологічно сталого розвитку країни присвячені роботи Вахович І.М., Герасимчук З.В., Долішнього М.І., Дорогунцова С.І., Загвойської Л.Д., Лендєл М.О., Мажарова М.В., Стеченка Д.М., Студеннікова І.В., Трегобчука В.М., Хлобистова Є.В., Шапара А.Г., Шевчука В.Я. та інших; серед російських вчених: Дем'яненко Ю.Г., Дубнов О.П., Коптюг В.А., Кузнецов П.Г., Левашов В.К., Лексин В.М., Матросов В.М., Олех А.Г., Сорокін К.Е., Фофанов В.П., Щеулін О.С. та інші

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— провести аналіз проблем підвищення якості життя з метою досягнення сталого розвитку;
— обґрунтувати етапи подолання еколого-економічної кризи;
— провести оцінку поточного соціо-еколого-економічного стану, враховуючи територіальні особливості розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перехід України наприкінці ХХ сторіччя до ринкової системи господарювання супроводжувався радикальними змінами у суспільному житті. Суспільство переживало процес лібералізації економіки, який призвів

до приватизації державного майна та децентралізації управління в багатьох сферах національного господарства, що поступово сформували ринкові відносини.

Несвоєчасне та неадекватне управління вищезазначеними процесами зумовило розшарування суспільства, зниження життєвого рівня загальної маси населення, скорочення фінансування соціальної сфери. Пріоритетність економічних цілей перед соціальними та екологічними зумовили суттєву деформацію реальних цінностей сталого розвитку (СР) в Україні. Навіть зараз, коли економічна діяльність в Україні активізувалася, переважна частина населення не відчуває суттєвих позитивних змін щодо якості свого життя. Те саме стосується й екологічної ситуації. Водночас слід зазначити, що філософія якості життя в кінці ХХ — на початку ХХІ століття виходить на перший план в державній політиці та соціальної роботі найбільш розвинених країн світу, наприклад, в Канаді, Великобританії, Швеції, оскільки саме через якість життя можливо здійснити інтегральну оцінку ефективності управління у постеконічну епоху.

У 90-х рр. проблеми захисту прав споживачів та інтересів суспільства все частіше розглядаються з позиції якості життя, до того ж багато науковців включають до даної категорії забезпеченість робочими місцями, дохід населення, що забезпечує певний рівень добробуту, медичного забезпечення, соціальних послуг. Крім того, якість життя передбачає участь у прийнятті важливих рішень шляхом реалізації економічних, соціальних і політичних свобод кожним членом суспільства. У 1993 році в Маастрахіті на міжнародній конференції HUSITA-3 вперше було обговорене питання впливу на якість життя інформаційних технологій.

Під якістю життя в сучасних закордонних концепціях розуміють характеристику соціально-економічних, політичних, культурно-ідеологічних, екологічних факторів та умов існування особистості, положення людини в суспільстві.

Академік Російської академії наук Г.В. Осіпов [6, с. 53] стверджує, що якість — це сукупність властивостей

даного об'єкта, що представляють його суттєве визначення, в силу чого він є даним, а не іншим об'єктом. Якість життя трактується вченим як: сукупність матеріальних, соціальних, демографічних і т.п. умов життя людини та рівень їх розвинутості; суб'єктивне сприйняття та оцінка свого життя.

У [3, с. 26] добробут визначається як забезпеченість населення необхідними для життя матеріальними і духовними благами. Він характеризується ступенем благ і користування ними окремою особою, класом або суспільством у цілому. При цьому до благ належать предмети, послуги й умови, що задовольняють певну людську потребу, відповідають меті та уподобанням людей. Рівень розвитку і користування матеріальними благами характеризує матеріальний добробут. Багато в чому добробут визначається розвитком сфери обслуговування, у першу чергу наявністю та забезпеченістю населення установами охорони здоров'я, управління і культури. Добробут може бути виражено системою показників, які відображають сукупність умов існування.

Відчутно впливають на добробут відносини розподілу й обміну, економічна діяльність держави, наявність стабільних стимулів до праці. Добробут населення тісно пов'язаний з рівністю і справедливістю економічної системи. Серед західних учених поширена думка, що рівність передає ситуацію, коли обидві (багата та бідна) частини населення країни одержують однакову частину суспільного продукту [5, с. 28].

Засновник "економічної теорії добробуту" А.С. Пігу [2] вважав, що добробут є залежним від величини національного доходу і рівномірності його розподілу. Автор стверджував, що економічний добробут — це та частина добробуту, яка може бути виражена у грошовій формі. Хоча добробут первісно розглядався як синонім задоволення або корисності, деякі економісти вважають, що добробут є етичним поняттям, і стверджують: сказати, що задоволення потреб індивіда збільшує його добробут, рівносильне тому, щоб зробити оціночне судження про те, що задоволення цих потреб є благо. Інші економісти наполягають на тому, що поняття "економічний добробут" має точне значення і не несе в собі етичного змісту. Подальші труднощі й обмеження виникають тоді, коли починаються спроби виміряти рівень економічного добробуту групи індивідів і його зміну. Для усунення цих труднощів вчені використовують концепцію функції суспільного добробуту, за допомогою якої пов'язується добробут даної групи з добробутом складових її індивідів.

Рівень життя — соціально-економічна категорія, що характеризує рівень задоволення фізичних, духовних і матеріальних потреб людей. К. Маркс відзначав, що рівень життя передбачає не тільки задоволення потреб фізичного життя, але і задоволення певних потреб, породжених тими суспільними умовами, у яких люди перебувають і виховуються. Рівень життя визначається, з одного боку, ступенем розвитку самих потреб людей; з іншого боку, кількістю і якістю життєвих благ і послуг, використовуваних для їхнього задоволення [4, с. 27].

Наукове обґрунтування цієї категорії розпочалося в XVII столітті і збіглося з періодом зародження політичної економії. Засновник класичної школи політичної економії в Англії У. Петі встановив, що вартість робочої сили визначається вартістю життєвих засобів працівника і його родини. А. Сміт у моделі "економічної людини" досліджував потреби індивіда, на яких базується рівень життя населення. З другої половини XIX століття дослідники рівня життя зосереджують увагу на економіко-статистичному напрямі аналітичної оцінки рівня життя, що зумовлюється необхідністю для підприємців і державних діячів підвищувати рівень репрезентативності визначення реальної вартості життя працюючого населення і встановлення величини реальної заробітної плати з урахуванням необхідності вирішення проблеми бідності. Е. Шумахер у праці "Мале пре-

красне. Економічна наука, що визнає значення людей" [2] стверджує, що існує необхідність у створенні " нової системи мислення, заснованої, насамперед, на повазі до людини, а не до товару". У Новій Британській енциклопедії дається визначення рівня життя як масштабу реалізації прагнень або бажань людини чи групи людей у товарах і послугах, якого вони можуть досягти. Визначення рівня життя у сучасній вітчизняній науці відбивають дві позиції: вузьке розуміння категорії рівня життя (фактичне ототожнення рівня життя і досягнутого обсягу споживання матеріальних і духовних благ і послуг) і широке — як комплекс взаємозалежних соціально-економічних факторів, що забезпечують процес життєдіяльності людини.

Зміна рівня життя у часі визначається за допомогою "індексу рівня життя" — показника, що характеризує динаміку рівня реальних доходів населення, його окремих груп. Індекс рівня життя визначають з урахуванням зміни доходів населення і цін на споживчі товари і послуги для населення [1, с. 99].

Підводячи підсумки аналізу змісту складових якості життя, можна зазначити, що:

— по-перше, традиційно "якість життя" пов'язується з економічними та соціальними показниками, а саме: заробітною платою, доходами населення, реальним валовим внутрішнім продуктом на душу населення, забезпеченістю роботою, тривалістю життя, досягнутим рівнем освіти, розвитком ринку соціальних послуг, наявністю дитячих майданчиків і т.п.;

— по-друге, приділяючи увагу економічним та соціальним показникам розвитку, більшість дослідників відводять екологічним аспектам незначну роль. В якості основних екологічних характеристик використовуються наступні показники: забруднення повітря стаціонарними та рухомими джерелами, забруднення води внаслідок скидів, концентрація відходів різного походження на певній території тощо. Водночас не враховується стан ґрунтів, лісів, ландшафтів, кількість паркових зон у місті, наявність скверів, клумб, вид із вікна будинку (або дерева з густими кронами та спів пташок або димова труба заводу та шум транспортних засобів), чисті вулиці міста, наявність в регіоні зон відпочинку та т. ін.;

— по-третє, у більшості проаналізованих визначень відсутній взаємозв'язок між соціальною, економічною та екологічною складовими категорії "якість життя". Наприклад, необхідність екологічної реабілітації людей повинна бути підкріплена соціальними та економічними передумовами: наявність достатнього рівня доходів населення, наявність вихідних днів для відпочинку, чистих зон та інфраструктури, що забезпечують відпочинок або лікування в умовах, наближених до звичайних;

— по-четверте, світові тенденції в політиці регіонального розвитку свідчать про те, що проблема підвищення якості життя посідає одне з перших місць в умовах трансформації економічних відносин. Значною мірою це залежить від величини та можливості використання регіональних ресурсів, що сконцентровані на даній території.

Таким чином, на сучасному етапі у понятті "якість життя" повинні враховуватися природні фактори, включаючи можливість контакту з якісними компонентами навколишнього природного середовища.

Як блага можуть виступати фінансові кошти, матеріальні предмети (житло, одяг, транспортні засоби), об'єкти інфраструктури (культурні, освітні, лікарняні заклади, комунікації тощо), суспільні відносини (наприклад, зв'язки в суспільстві), природні умови (наявність природних об'єктів, їх доступність, якість середовища тощо).

На основі проведеного аналізу нами сформульоване власне визначення категорії "якість життя", під яким слід розуміти економо-соціально-екологічний індикатор, що характеризує певний рівень задоволення сукупності соціальних та екологічних потреб, які мають еко-

номічне підгрунтя, формуючи спосіб життя населення, та відповідають умовам сталого розвитку.

Як слідує з визначення, категорія "якість життя" пов'язана з поняттям "потреба". Під потребою будемо розуміти відчуття необхідності (бажання) людини реалізувати свої фізичні або духовні можливості чи отримати необхідні для цього блага [6].

Потреби людини можна умовно диференціювати на три групи, а саме: економічні, соціальні та екологічні.

Економічні потреби тісно пов'язані з соціальними і містять наявність робочих місць (справедлива конкуренція при прийомі на роботу, можливість організації власної справи, міграція населення при пошуку роботи тощо), заробітну плату як основну складову доходу населення (яка забезпечувала б гідний рівень життя працюючого населення — їжа, одяг, квартплата і т.п.), доходи населення в частині збережень (можливість заощаджувати, а не тільки проїдати), доходи від власності, оренди, реальний ВВП на душу населення та ін.

До соціальних потреб належать можливість доступу до соціальної інфраструктури, розвиток ринку соціальних послуг, гідний рівень пенсійного забезпечення, забезпеченість населення житлом, наявність та забезпеченість лікарнями, можливість отримання освіти (дошкільні, загальноосвітні та вищі навчальні заклади, підготовка та підвищення кваліфікації), забезпечення культурного розвитку населення (бібліотеки, театри, кінотеатри, ресторани), наявність оздоровчих закладів, особиста безпека (зниження ризику виробничого травматизму) тощо.

Екологічні потреби — це чиста вода і повітря, порушення та рекультивація земель, утилізація відходів, екологічна безпека (зменшення кількості підприємств-забруднювачів навколишнього природного середовища, зменшення небезпечних відходів, зниження ризику екологічних катастроф (наприклад ЧАЕС і т.п.), наявність скверів та парків відпочинку в межах міста, можливість проведення вихідних днів та відпусток в екологічно чистих зонах (наприклад лісових) тощо [6].

Слід зазначити, що ставлення до економічних, соціальних та екологічних потреб у часі змінюється, як наслідок, через деякий час спостерігається бажання до зміни специфічних умов якості життя. Тому сучасна держава може стійко розвиватися лише за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення якості життя населення, забезпечуючи його можливість формувати власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й поліпшувати багато інших компонентів: забезпечувати якісне харчування (не генетичномодифіковані продукти), високий рівень медичного обслуговування, реальну рівність для здобуття освіти та роботи і т. ін. До цього також необхідно додати чистоту і сталість якості навколишнього природного середовища, в якому живе людина. Сталий розвиток передбачає невинний рух вперед, щоденну працю суспільства над досягненням його цілей. Проте для того, щоб встановити вірні пріоритети та цілі розвитку, необхідно знати поточну ситуацію та основні проблеми, що її характеризують.

ВИСНОВКИ

Отже, для України досягнення сталого розвитку є актуальним, оскільки держава знаходиться на тому етапі, коли вже необхідно вирішувати проблеми не тільки скорочення нерівності у розподілі доходів, а й раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля, збереження суспільних цінностей тощо. Проте вона ще далека від реалізації його цілей. На наш погляд, зростання якості життя в умовах переходу України до сталого розвитку має передбачати три етапи: 1) подолання еколого-економічної кризи, стабілізація макроекономічних показників, створення передумов для підвищення рівня життя населення, збалансування виробництва та споживання; 2) структурна перебудова

економіки держави, вирішення паливно-енергетичних проблем, забезпечення високої якості життя населення, збалансоване використання природно-ресурсного потенціалу; 3) формування нових секторів економіки на базі створення екологічно чистих виробництв, досягнення екологічно безпечною розвитку.

Література:

1. Богорад О.Д. Регіональна економіка: словник-довідник / О.Д. Богорад. — Київ: НДІСЕП, 2004. — 328 с.
2. Вікіпедія (терміни) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Спеціальна%3ASearch&search>.
3. Економічна енциклопедія. Політична економія: у 4 т. / [гол. ред. А.М. Румянцев]. — М.: Радянська енциклопедія, 1972. — Т. 1. "А" Індекси. — 1972. — 560 с.
4. Економічна енциклопедія. Політична економія: у 4 т. / [гол. ред. А.М. Румянцев]. — М.: Радянська енциклопедія, 1980. — Т. 4. Соціологія-Я. — 1980. — 672 с.
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С.В. Мочерний]. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — Т. 1. — 2000. — 864 с.
6. Осипов Г.В. Социологический энциклопедический словарь / Г.В. Осипов. — М.: Издательская группа ИНФРА; М-НОРМА, 1998. — 488 с.
7. Шапоренко О.І. Стратегія сталого розвитку як основа процесів управління / О.І. Шапоренко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ruscience.newmail.ru/medicine/mbooks/qol.htm> № 149.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2012 р.

**ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД**

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

- ЕКОНОМІКИ
- ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 27 травня 2009 р.)

**ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ
НА РІК**

www.investplan.com.ua

Тел: (044) 223 26 28, 537 14 33, 537 14 32
Тел/факс: (044) 458 10 73
E-mail: economy_2008@ukr.net